

BENCE ERIKA

Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságiakat olvasva. Második könyv

zEtna – Basilicus, Zenta, 2017

BENCE ERIKA (1967) Újvidék

Beteljesíti a 2009-ben megjelent első könyv – alcíme révén is nyomatékosított – ígérését, miszerint a versek, átköltések és másolatok révén újraírt, általunk virtuálisnak nevezett vajdasági magyar irodalomtörténetnek lesz második és további kötete. A *Halott vajdaságiakat olvasva* második könyve azonban jelentős elmozdulásokat is mutat ahhoz a hagyományhoz, elsősorban a Bori-iskola által képviselt, kanonizált irodalomtörténethez képest, amelyre az első könyv ráíródott. Hozzávetőlegesen követi ugyan *A jugoszláviai magyar irodalom [rövid] története [Az irodalom élete]* címeken napvilágot látott szintézis, illetve a Gerold László jegyezte *Jugoszláviai/Vajdasági magyar irodalmi lexikon* (2001, 2016) alakulástörténeti koncepcióját, ugyanakkor az irodalomról szóló gondolkodást kultúratörténeti elképzelések felé tágítja, amikor „vajdaságiakat” olvasva beemeli a versfolyamba a Moholy-Nagy László, Danilo Kiš, Slavko Matković, Keszég Károly, Judita Šalgo vagy a Penavin Olga opusáról írottakat.

A „halott vajdaságiak” olvasása mint poétikai eljárás messze túlmutat elsődleges jelentésén, miszerint lezárt [magyar] irodalmi opusok újraolvasásáról és verses újraírásokról (átköltésükről és másolatukról) van szó. A második könyvben nem kizárólagosan (szép)irodalmi életművek alkotják a líriko-epikai érdeklődés tárgyát, miáltal magát a vállalt hagyományt is felülírja. Ilyen értelemben a második könyv átfogó értelemben is palimpszeszt, *A vajdasági magyar irodalom történetének* törlése és újraalkotása, ugyanakkor az első koncepcionális újragondolása. A kulturális értelemben vett tér és gondolkodás kitágítását pedig a nyelvviségüket tekintve nem magyar írói életművek beágyazása mutatja.

A vajdasági magyar irodalom kanonizált történetének egyik legneuralgikusabb pontja az 1918-as kezdetről, illetve a magányos nagyság, Szenteleky Kornél („Vajdaság Kazinczyja”) teremtette irodalmi kurzusról szóló elképzelés. A *Halott vajdaságiakat olvasva* mindkét kötete – a maga áttételes, azaz poétizált módján – reflektál a kérdés-

re. Az első könyv címadó, a „Szenteleky-gondolatot” tematizáló költeményben, amelynek lírai beszélője a költészet mindenkori válságának helyzetéből („Szarnak a versre, válságban a líra. / Végigvonult rajtunk a század / összes raja és aleggysége.”) tekint vissza az évszázados nagytörténetre, sorra meg-, illetve felidézi az alakulásfolyamat emblemikus alkotóit, helyeit és toposzait: Csáthot, Kosztolányit, Szentelekyt, Csukát, Sziverit, Szabadkát és Szivácot, Duna menti Hollywoodot, port, sarat, barázdát, fekete majálist, vicinálist és halálvonatot. Csáth és Kosztolányi beemelésével (éppúgy, mint a második kötetben Herczeg Ferenc bevonásával), az „újraolvasás poétikájával” bont le merevvé vált kanonikus határokat, hiszen a *Jugoszláviai/Vajdasági magyar irodalmi lexikon* egyik kiadása sem tartja a vajdaságinak nevezett kisebb-ségi irodalmi reprezentáció szerves részének a Csáth-, a Kosztolányi- és a Herczeg-opust sem, míg a Bori-féle irodalomtörténet ezeket az „előtörténetbe” sorolja. Hogy a Fenyvesi-versciklus nem elsősorban ezekre a diskurzusokra, hanem egy tágabb, kultúratörténeti hagyományra épül, az első kötet központi metaforájává emelt „sár”-képzet és a könyvnek a Renaissance folyóirat beköszöntőjéből vett, ugyanezt a metaforát variáló mottója hívja fel a figyelmet. A „sár” mint a vajdasági magyar irodalom egyik leghatásosabb önreflexiója ugyanis – egyébként a vajdasági magyar irodalom atyja („nagyapánk” – Juhász Erzsébet *Műkedvelők* című regényében, 1985), Szenteleky Kornél által elmarasztalt – Papp Dániel novellisztikájából, a „Bácska-Tündérlak-Magyarhon”-asszociációból kelt életre.

A második könyvben nincs mottó és nyitó vers sem, viszont a kötetkezdő palimpszeszt a Szenteleky-opus újraolvasását jelenti, amelynek beszédmódja nagyon erőteljesen kötődik az első kötet hitvallásversének lírai attitűdjéhez és poétikájához; a lírai beszélő mintegy megvalósítja, hangot ad annak a „programnak”, amely a *Halott vajdaságiakat olvasva* című költeményben nyer kifejezést. Miként az ars poetica, a ciklus sem csak újabb Szenteleky-

vers a vajdasági irodalmi diskurzusból, hanem egy fontos és jól kivehető hagyományba (pl. *Wilhelm-dalok, árvacsáth*) illeszkedő, jelentős költői teljesítmény. A *Halott vajdaságiakat olvasva* – legalábbis e sorok írójának értékelése szerint, s legyen bár túlzás! – a *Mi volt kérded a legszebb Dániában* (Tolnai Ottó), sőt a *Kormányeltörésben* (Domonkos István) szomszédságában foglal helyet ama virtuális versfolyamban. Egyéni olvasói tájékozódás és szubjektív élményrögzítések határozzák meg persze, hogy hova helyezünk egy-egy költeményt a magyar irodalom alakulástörténetében; nyilván a forma és beszédmód (ha egyáltalán le szabad írni ilyen régies fogalmakat egy könyvismertetőben!) az, ami Szilágyi Domokos *Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből* versét is eszünkbe juttatja.

Az első könyvből – a sokat emlegetett programversen kívül – a Dettre-, a Herceg- és a Juhász-verset emelhetjük ki mint különösen megkapó, megrendítő vagy megszólító költeményeket, míg a második könyv legjelentősebb palimpszesztjeinek (a Szenteleky-újrairás mellett) a Szirmai- és a Fekete-opusra ráíródó (próza)verstermést tartom. Lehet, hogy az sem véletlen, hogy a Fenyvesi-féle versdiskurzus kiemelkedő teljesítményei, azaz a megszólításnak/megszólítottágnak ezek az intenzív változatai épp az adott opusokhoz kötődnek, hiszen ők a mai értelemben vett vajdasági magyar irodalom „alapítói”, iskola- és műfajteremtő alkotói, akik más szempontból mégis outsiders (miként az első könyvről szóló kritikámban neveztem őket): magányos teremtők egy kulturálisan „rideg” világban – gondoljunk Szenteleky Kornél *Bácskai éjjel* című, a Fenyvesi-versekben is „továbbbíródó” költeményére: „Bácskai éjjel az Olimposz alatt” (*Halott vajdaságiakat olvasva*); „[...] errefelé, / a műkedvelők vidéki virágoskertjében / is teremget irodalom, még nem untunk rá / a megnevezhetetlen sötét anyagra, / s megtoldjuk a végtelen látomások sorát, / újabb pillangókkal, tiszavirágokkal” (*Szenteleky Kornél*).

Különösen eksztatikus élmény az idős Szirmai Károly magányát, az esztétikum fontosságáért folytatott s az aktuális ideológiák világában perifériára vetett küzdelmét megjelenítő versciklus. Feszültségét az író/szerkesztő képviselte magasabb rendű etikai világ és a dehonesztáló valóság ellentmondásának megragadása teremti meg. „A kockás, nagy fü-

zetben / esztendők óta / vonat vesztegel. / Nincs, aki beindítsa, / néha megkondul / egy fáradt, / meggyötört harangszó. / A rozsdamarta pusztában / még messzi a tél, / minden csendes. / A kockás nagy füzetben. / A messzeség muzsikál, / halak surrannak némán, és / olykor a homályban / feldereng egy kis költészet.” (Mint Orbán Ottó versében látjuk Berzsenyit: „[...] még nincsenben telnek a férfiévek / az idő tó melyben hiába csapkod / az üstökös nyomor csóvája / csak az eszme rázza az oszlopot...”)

A *Halott vajdaságiakat olvasva* első könyvének kritikai recepciója felvetett egy olyan gondolatot, miszerint a lírai beszélő értékítéletet is mond azaz, hogy mennyi figyelmet, milyen hosszú verset, ciklust szentel valamely életműnek. Ezt a véleményt akkor is, most is elutasítom, hiszen a terjedelmi kritériumot felülírja a költemények esztétikai kifejezőereje, gondoljunk csak a Dettre János öngyilkosságát tematizáló, meglehetősen rövid, de annál hatásosabb versre az első kötetből vagy pedig a másodikban a Fekete Lajost megszólaltató versbeszéd remekbe szabott képi telítettségére. Mi több, a (verses) irodalomtörténet (olvasónapló) írásának, létrehozásának alapelve is felismerhető törekvésében, amikor (mint egy objektív szintézis) szamba vesz, (újra)értelmez, olvas – nagy jelentőségű és kismestereket, sőt műkedvelőket is –, miközben nem a kihagyásról, a szelektálásról, s kevésbé az értékminősítésről, mint inkább a megőrzésről és az újraalkotásról szól ez a líra, pontosabban liriko-epika, hiszen az egymást követő ciklusok, versek jelölése és elrendezettsége mögött, a lírai versbeszédén túl felismerhető egyfajta epikai szál, a történet (a vajdasági magyar irodalom alakulástörténetének) „elbeszélése”.

Sokféle megjelölés eszünkbe juthat, ha szükségét érezzük annak, hogy a képzőművészet kifejezőeszközeit is felhasználó (az egyes ciklusok, különálló fejezetek címlapjain a költő saját rajzai szerepelnek, míg a fedőlapokon ismert vajdasági művészek, Hangya András és B. Szabó György alkotásai) könyv műfaját – azon túl, hogy „verseskötet” – pontosítani szeretnénk. Verses olvasónapló, „olvasmányregény”. Az első könyvről néhány évvel ezelőtt *Virtuális irodalomtörténet* címmel értekeztem. Ezt a címet adtam később a jelzett dolgozatot is magában foglaló, 2015-ben megjelent tanulmánykötetemnek is.

